STEFANIA PAŚKO
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

ZASADY OPŁATY PRACY W SPÓŁDZIELNIACH PRODUKCYJNYCH

Zagadnienie sposobu opłaty za pracę jest jednym z najistotniejszych problemów umocnienia ruchu spółdzielczości produkcyjnej i ekonomiki zespołowego gospodarstwa.

Obserwacja tendencji zachodzących w ostatnich latach w spółdzielniach Związku Radzieckiego i Krajów Demokracji Ludowej, wskazuje, że klasyczny system opłaty za pracę — dniówka obrachunkowa — zaczyna się przeżywać. Przejawiają się nowe formy, które stopniowo ograniczają rolę dniówki obrachunkowej jako jedynego miernika oceny wykonanej pracy uprawniającej do określonego udziału w dochodzie z zespołowego gospodarstwa. Proces ten jednakże dokonywuje się powoli — w miarę narastania odpowiednich warunków, tak w samych gospodarstwach zespołowych, jak w ekonomice państwa.

Pojęcie dniówki obrachunkowej jest nierozerwalnie związane z początkowym okresem rozwoju zespołowych form gospodarowania w gospodarce chłopskiej i to gospodarce najczęściej stojącej na stosunkowo niskim poziomie techniki i kultury rolnej. Niska wydajność pracy, niski stopień towarowości, niewielkie przychody pieniężne, konieczność uwzględniania nawyków zrzeszonych chłopów — niedawnych posiadaczy drobnych gospodarstw, różnego rodzaju trudności organizacyjne itp. wykrystalizowałyby dniówkę obrachunkową, jako formę opłaty pracy najbardziej odpowiadającą temu stanowi rzeczy. Forma ta bowiem pozwalała na uelastycznienie wysokości opłaty za pracę poszczególnego pracującego nie tylko w zależności od ponoszonego przez niego wysiłku lub wymaganych przy danej pracy kwalifikacji, lecz także od całości nakładów pracy, wielkości produkcji i dochodów zespołowego gospodarstwa, zabezpieczając tym samym jego najżywotniejsze interesy. Nie pociągając za sobą określonego zobowiązania w zakresie wynagrodzenia za pracę dniówka obrachunkowa, stworzyła dla zespołowego gospodarstwa wygodną sytuację, w której — teoretycznie rzecz biorąc — rzadko mogą zaistnieć straty bilansowe, a także umożliwione jest gromadzenie środków dla prowadzenia reprodukcji rozszerzonej. Natomiast zastosowanie systemu wynagrodzenia za prace (a nie podziału dochodu) mogłoby powodować w specyficznych warunkach (mała wydajność pracy, trudności organizacyjne, klęski żywiołowe itd.) konieczność naruszenia zespołowego majątku dla pokrycia zobowiązań z racji opłaty za pracę.

System dniówki obrachunkowej miał jednakże poważne braki, które coraz mocniej dawały znać o sobie w miarę organizacyjnego umocnienia się spółdzielni, unowocześnienia technologii produkcji oraz wzrostu dochodów spółdzielni wskutek wprowadzenia przez państwo bardziej korzystnej polityki w stosunku do rolnictwa.

Po pierwsze — system dniówki obrachunkowej nie zawierał dostatecznych bodźców materialnego zainteresowania we wzroście produkcji. Członkowie starając się wypracować jak najwięcej dniówek obrachunkowych nie interesowali się zbytnio wynikami produkcyjnymi.

Po drugie — każdy pracujący wiedział jedynie, ile będzie miał zaliczonych dniówek obrachunkowych za wykonanie określonej pracy, natomiast nie znał jej opłaty.

Po trzecie — każdy członek był obowiązany stale brać udział w pracy zespołowej, ale opłata jego pracy była regulowana w końcu roku, po zakończonej rocznej działalności gospodarstwa. Tak więc w ciągu roku pracujący kredytowali swoją pracę zespołowemu gospodarstwu.

Aby wzmóc zainteresowanie członków w rozwoju produkcji i wzroście wydajności pracy zaczęto udoskonalać system dniówki obrachunkowej wprowadzając następujące formy:

— Przyznawanie premii za przekroczenie średnich lub planowanych wyników produkcyjnych. Premie były wydawane bądź w dniówkach obrachunkowych, bądź w naturaliach, bądź tylko w gotówce. Szczególnie przyjmował się system premii w gotówce, gdyż nie mnożył ilości dniówek obrachunkowych, a tym samym nie obniżał wysokości dniówki, a zwiększał tylko dochody w tych brygadach, grupach, ogniwach lub tych pracujących, którzy przyczynili się do przekroczenia planowanej produkcji. Ponadto zaoszczędzał pasz, które mogły zostać zużyte na potrzeby zespołowego gospodarstwa.

— Zastosowanie opłaty w dniówkach obrachunkowych w zależności od uzyskanej bądź sprzedanej jednostki produkcji (np. od 1 q zboża, 1 kg mięsa, 1 litra mleka itd.). System ten stosunkowo szybko przyjął się przy pracach w hodowli i niektórych gałęziach warzywnictwa, natomiast nie znalazł zastosowania w produkcji polowej.

— Są robione próby zdążające do powiązania opłaty za prace nie tylko ze zwiększeniem produkcji, lecz także z jednoczesnym obniżeniem kosztów produkcji. Przy tym systemie każda jednostka produkcyjna (brygada, ogniwo, ferma, przedsiębiorstwo) przechodzi na rozrachunek gospodarczy. System ten jednak wymaga szczegółowego planowania, wysoce wykwalifikowanego kierownictwa, prawidłowej organizacji pracy oraz szczegółowej księgowości. W razie nieumiejętnego stosowania tego sposobu opłaty za pracę można doprowadzić do niepożądanych skutków, jak np. niedoceniania niektórych upraw lub gałęzi produkcji uważanych przez spółdzielców za mało dochodowe, niesprawiedliwy podział dochodu pomiędzy członkami pracującymi w różnych gałęziach, wprowadzenie nieuzasadnionych oszczędności materiałów i pracy, które mogą doprowadzić do obniżenia produkcji.

Aby przybliżyć opłatę pracy do okresu wykonywania pracy, wprowadzono kilkakrotne w ciągu roku zaliczkowanie członków gotówką, które później zaczęło przekształcać się w stałe zaliczkowanie miesięczne. Jednakże zaliczkowanie było różnej wysokości w poszczególnych miesiącach

(różne przychody gotówkowe), w latach (różna wysokość produkcji). Wychodząc z założenia, że pracujący chcieliby otrzymywać stałe miesięczne wynagrodzenie w gotówce, zaczęto wprowadzać tzw. gwarantowaną opłatę za jednostkę pracy (za dniówkę obrachunkową). Wysokość gwarantowanej opłaty w gotówce i naturaliach była wyliczona na podstawie średniej wysokości dniówki obrachunkowej z kilku ostatnich lat. Członkowie według zaliczonych dniówek obrachunkowych oraz wysokości gwarantowanej opłaty uzyskują stałe miesięczne wynagrodzenia w gotówce, a naturalia są wydawane w końcu roku. Wprowadzenie gwarantowanej opłaty wymaga jednakże stworzenia specjalnego funduszu, z którego by można pokrywać niedobory w razie zmniejszenia się dochodów spółdzielni czy niemożliwości pokrycia gwarantowanej opłaty z bieżących czy rocznych dochodów.

Niektóre spółdzielnie przeszły do gwarantowanej opłaty pracy bez dniówki obrachunkowej. Wycena za wykonanie określonej normy pracy jest wyrażona nie w dniówkach obrachunkowych, ale w gotówce (tzw. opłata pieniężna).

Przejście na gwarantowaną opłatę z dniówką obrachunkową czy też bez niej jest poważnym postępem w systemie opłaty pracy.

* *
*

Zasady zaliczenia dniówek obrachunkowych zalecane naszym spółdzielniom produkcyjnym w latach 1951—1956 opierały się w zasadzie na akordowej opłacie pracy.

„Wzorcowe normy i zasady zaliczania dniówek obrachunkowych" wydane przez Ministerstwo Rolnictwa jako obowiązujące zawierały, z jednej strony normy dzienne dla poszczególnych prac spotykanych w rolnictwie, a z drugiej strony wysokość opłaty (w dniówkach obrachunkowych) za wykonanie normy danej pracy. Spółdzielnie po dostosowaniu wzorcowych norm do własnych warunków mogły na tej podstawie wyliczać opłatę w dniówkach obrachunkowych za wykonanie pracy wyrażonej w jednostkach miary (np. za orkę 1 ha, wymłócenia 1 q zboża itd.).

Dzienna norma określała ilość pracy, jaką może wykonać przeciętnie silny i zdolny człowiek w ciągu 10 godzin. W celu uwzględnienia specyfiki warunków pracy w poszczególnych spółdzielniach wzorcowa norma dzienna zawierała dwa wskaźniki — dolną i górną granicę — przy czym każda spółdzielnia miała możność swobodnego wyboru jej wysokości w ramach podanych granic.

W pracach przy produkcji roślinnej wycena za wykonanie normy była zróżnicowana w zależności od wymaganego wysiłku czy kwalifikacji, szkodliwości dla zdrowia bądź ważności danej pracy dla zespołowego gospodarstwa. Zróżnicowanie opierało się na siedmiu grupach wyceny prac (grup opłat) o wysokości od 0,8 do 2,0 dniówek obrachunkowych. Do poszczególnych grup opłat zaliczono następujące typowe prace. I grupa — robienie powróseł, II grupa — czyszczenie ziarna ręczną wialnią, III grupa — roztrząsanie obornika, IV grupa — podorywka, V grupa — orka średnia, VI grupa — ręczny wysiew azotniaku, oraz VII — koszenie snopowiązałką. Należy podkreślić, że tak we wzorcowych normach jak

opłacie pracy nie uwzględniano prac traktorowych, gdyż do 1956 r. spółdzielnie nie posiadały własnych traktorów, a pracujący w spółdzielniach traktorzyści byli opłacani przez POM.

W pracach przy produkcji zwierzęcej normą był określony przydział sztuk inwentarza do obsługi, ale wycena za wykonywane prace była uzależniona nie tylko od ilości obsługiwanych zwierząt, lecz także od uzyskiwanych wyników produkcyjnych (np. od ilości wydojonego mleka, przyrostu zwierząt itd.).

Ponadto uchwałą Rady Spółdzielczości Produkcyjnej z maja 1954 r. zalecono spółdzielniom wprowadzić premiowanie w naturze za przekroczenie planowanych zadań — od 10 do 30% produkcji uzyskanej ponad plan miało być przeznaczone do podziału między członków odpowiednich brygad, ogniw, grup czy pojedynczych osób.

Pomimo obowiązujących zaleceń do wprowadzania w jak najszerszym zakresie przedstawionych wzorcowych norm i zasad opłaty pracy stosunkowo poważna część spółdzielni modyfikowała je na swój sposób, tak w szczegółach, jak i ogólnych zasadach.

Proces ten pogłębił się po ogłoszeniu uchwały KRSP z listopada 1956 r. stwierdzającej, że sposób opłaty za pracę jest szczegółowym zagadnieniem statutowym, które winno być rozwiązane w ramach samej spółdzielni zgodnie z jej wewnętrznymi warunkami.

Ta uchwała spowodowała w praktyce dążność spółdzielni do jak najbardziej daleko idących uproszczeń w sposobach opłaty za pracę, a w niektórych przypadkach wykrystalizowała nowe formy.

W chwili obecnej nie ma w naszych spółdzielniach jednolitego systemu opłaty pracy.

Aczkolwiek podstawą do podziału dochodu jest nadal dniówka obrachunkowa, to jednakże jej treść zawierająca wycenę pracy odbiega w dużym stopniu od klasycznego ujęcia i jest różna w poszczególnych spółdzielniach.

W produkcji roślinnej klasyczne ujęcie wyceny wykonanej pracy w dniówkach obrachunkowych w oparciu o normowanie prac i zróżnicowaną wycenę w zależności od rodzaju pracy jest stosowane zaledwie w niewielkiej ilości spółdzielni i to najczęściej dla stosunkowo ograniczonej ilości prac. Większość spółdzielni upraszcza ten system. Część z nich (najliczniej reprezentowana) zrezygnowała z normowania prac lub stosowania akordu, a utrzymała zróżnicowaną wycenę dla niektórych bardziej ciężkich i szkodliwych dla zdrowia lub wymagających kwalifikacji prac ograniczając to zróżnicowanie do 3—4 grup opłat (np. 1, 1,25, 1,50 dniówki obrachunkowej) za dzień lub 8 czy 10 godzin pracy bez względu na ilość jej wykonania. Część spółdzielni (na ogół nieliczna) stosuje normowanie dla podstawowych prac sprzężajnych i niektórych ręcznych (np. przy pielęgnacji okopowych) ograniczając opłatę za wykonanie normy do 1 lub 1,20 dniówki obrachunkowej. Ma to być wyrazem jednakowych w zasadzie kwalifikacji członków, a ponadto upraszcza sposób technicznego wyliczania opłaty w zależności od ilości wykonanej pracy.

Poważną stosunkowo reprezentację stanowią spółdzielnie, które za dzień pracy bez względu na jej rodzaj i ilość wykonania zaliczają jedną dniówkę obrachunkową (tzw. dniówkę słoneczną). Należy podkreślić, że ten sposób zaliczania dniówek obrachunkowych jest stosowany nie tylko

w małych obszarowo spółdzielniach (gdzie niekiedy może być usprawiedliwiony), ale także i w dużych, gdzie istnieje wielogałęziowa produkcja i zachodzi społeczny podział pracy.

Spółdzielcy zdając sobie sprawę z niekorzystnych efektów stosowania tych wyrównawczych sposobów wyceny pracy wprowadzają niekiedy dodatkowe opłaty w postaci naturalii czy gotówki dla robót, przy których jest potrzebna większa mobilizacja ludzi do pracy np. przy pielęgnacji i zbiorze buraków cukrowych, zbiorach zbóż i ziemniaków, pielęgnacji warzyw, zrywaniu chmielu i owoców, ręcznym wysiewie azotniaku itp. pracach ręcznych.

W produkcji zwierzęcej utrzymuje się w zasadzie system opłaty pracy uwzględniający ilość obsługiwanych sztuk zwierząt oraz uzyskane wyniki produkcyjne. Zmiany, jakie zostały wprowadzone w tej dziedzinie, głównie dotyczą wysokości poszczególnych elementów składowych opłaty.

W miarę wprowadzania do budynków inwentarskich urządzeń usprawniających pracę wzrastała ilość zwierząt przydzielonych do obsługi, a natomiast była obniżana wysokość opłat za jednostkę miary. W niektórych spółdzielniach zmniejszono opłatę za obsługę, a zwiększono opłatę za wyniki produkcyjne.

Niekiedy w przypadku braku osób chętnych czy posiadających odpowiednie kwalifikacje do pracy w hodowli, spółdzielnia bądź zatrudnia kogoś najemnego spoza spółdzielni (najchętniej całą rodzinę) bądź też rozdziela te prace pomiędzy kilku spółdzielców. Pierwsze spotyka się najczęściej w spółdzielniach posiadających hodowlę o stosunkowo dużych rozmiarach, drugie — o małej. Chociaż produkcja zwierzęca w tym drugim przypadku nie ma większego znaczenia dla ich zespołowej gospodarki, to jednakże najczęściej opłata za pracę w hodowli jest podnoszona do nieuzasadnionej ekonomicznie wysokości.

W produkcji ogrodniczej (mowa tu jest o gospodarstwach, które poważniej rozwinęły ten dział produkcji) stosuje się najczęściej godzinową opłatę pracy (w dniówkach obrachunkowych) i jedynie ogrodnik fachowiec — otrzymuje poza stałym ryczałtem dziennym lub miesięcznym część opłaty uzależnioną od wartości produkcji towarowej (procent od przychodów pieniężnych).

Przy pracach rzemieślniczych pomimo wydanego przez Ministerstwo Rolnictwa szczegółowego opracowania norm i zasad zaliczania dniówek obrachunkowych, stosuje się jedynie ryczałt dzienny lub miesięczny.

Podobnie jest zryczałtowana opłata pracy administracji i funkcyjnych i tylko w nielicznych wypadkach jest uzależniona od wyników produkcyjnych.

Aczkolwiek dniówka obrachunkowa jest nadal podstawą do udziału w dochodzie z gospodarstwa zespołowego, to jednakże są wprowadzane pewne zmiany w sposobach podziału dochodu. Spółdzielnie o stosunkowo wysokich przychodach pieniężnych w coraz szerszym zakresie ograniczają naturalną część dochodu podzielnego na rzecz części gotówkowej, a niektóre nawet (na razie b. nieliczne) realizują podział dochodu wyłącznie w gotówce. W tym drugim przypadku pracujący nie otrzymują naturalii w ramach podziału dochodu, a mają prawo do ich zakupu w spółdzielni naturalnie w określonej ilości.

Prawie powszechnym staje się wypłacanie okresowych, stałych zaliczek pieniężnych na poczet udziału w dochodzie. Na ogół jednak wysokość zaliczek nie przekracza 60% planowanej (lub z poprzedniego roku) wartości części gotówkowej dniówki obrachunkowej. Wyjątek stanowią spółdzielnie posiadające rozwinięte warzywnictwo szklarniowe lub produkcję pozarolniczą.

Można tu podać przykład spółdzielni, która zastosowała kombinację różnych sposobów opłaty za pracę. Należy podkreślić, że jest to spółdzielnia nietypowa dla większości, gdyż podstawą jej jest produkcja uboczna, która umożliwiła rozwinięcie produkcji rolniczej. Spółdzielnia ta zrzesza 27 rodzin i gospodaruje na 100 ha użytków rolnych. Posiada ona przetwórnię warzyw i owoców, waflarnię, warzywnictwo szklarniowe, i polowe, hodowlę bydła (57 sztuk) i trzody chlewnej (73 sztuki) oraz odpowiednią produkcję roślinną.

W spółdzielni tej opłata pracy członków odbywa się na zasadzie dniówki obrachunkowej, podczas gdy domownicy członków otrzymują opłatę pieniężną za godzinę pracy (5 zł). Członkowie otrzymują miesięczną gwarantowaną zaliczkę (2 tys. zł), a w końcu roku wyrównanie z podziału dochodu. Natomiast domownicy członków otrzymują miesięczne wynagrodzenie za przepracowane godziny, a w końcu roku ewentualną dopłatę. W pracach w przetwórni obowiązują normy, a w pozostałych działach produkcji 8 godzin pracy (członkom za 8 godzin pracy zalicza się 1 dniówkę obrachunkową).

Należy podkreślić, że przykład tej spółdzielni jest raczej odosobniony ze względu na to, że przeciętny dochód ogólny na 1 ha użytków rolnych wynosi 16 335 zł, a więc jest blisko siedmiokrotnie wyższy od przeciętnego dla wszystkich spółdzielni w Polsce.

Bezpośrednia opłata za pracę w gotówce najczęściej występuje przy zatrudnianiu fachowców z zewnątrz (nie członków), młodzieży w wieku szkolnym i w niektórych przypadkach w wieku 16—18 lat oraz za pracę w niedzielę i święta.

Znane są autorce dwa przypadki (i chyba ich liczba w Polsce nie będzie dużo większa), gdzie spółdzielnie zrezygnowały z dniówki obrachunkowej jako podstawy do podziału dochodu, a zastosowały pieniężną opłatę za pracę. Przy pracach, których wielkość wykonania daje się z łatwością wymierzyć jest wprowadzona opłata akordowa, a przy pozostałych opłata za godzinę pracy. Jednakże jedna z tych spółdzielni po roku doświadczeń musiała powrócić do systemu dniówki obrachunkowej, ze względu na brak pokrycia pełnej należności za pracę wynikłej na skutek klęski żywiołowej i poważnego zmniejszenia się dochodów spółdzielni.

* *
*

Zgodnie z wysuwanymi ostatnio przez spółdzielnie produkcyjne postulatami uporządkowania zasad opłaty za pracę zespół pracowników z Krajowej Rady Spółdzielczości Produkcyjnej i Instytutu Ekonomiki Rolnej przepracował w oparciu o istniejące doświadczenia projekt spo-

sobu zaliczania dniówek obrachunkowych w spółdzielniach produkcyjnych oraz zaktualizowany wykaz wzorcowych norm dla podstawowych prac polowych.

Jako baza wyjściowa do niniejszego opracowania posłużyły następujące materiały:

— zasady opłaty pracy stosowane w około 100 spółdzielni będących w badaniach Instytutu Ekonomiki Rolnej,
— szczegółowe zasady normowania i opłaty pracy w 40 spółdzielniach zbadanych przez zespół opracowujący projekt,
— wzorcowe normy pracy i zasady zaliczania dniówek obrachunkowych w spółdzielniach produkcyjnych wydane przez Ministerstwo Rolnictwa w 1955 r.
— wzorcowe normy POM i PGR,
— wyniki badań w dziedzinie normowania pracy w PGR prowadzone przez Katedrę Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw Rolnych przy SGGW,
— zasady normowania i opłaty pracy stosowane w spółdzielniach czechosłowackich i niemieckich.

Przedstawiony do szerokiej dyskusji wśród spółdzielni projekt (opublikowany na łamach pisma „Spółdzielnia Produkcyjna") obejmuje wzorcowe normy dla produkcji roślinnej, zasady zaliczania dniówek obrachunkowych pracującym w produkcji roślinnej, zwierzęcej, rzemieślnikom, pracownikom administracyjnym i funkcyjnym oraz zasady premiowania.

* *
*

W nowym projekcie opłaty za pracę w spółdzielniach produkcyjnych został utrzymany system oparty na dniówce obrachunkowej.

Wynikało to z faktu, że system dniówki obrachunkowej w swej istocie:

— utrwalił się w spółdzielniach jako podstawa do podziału dochodu,
— nie przeszkadza wprowadzaniu różnych form realizacji podziału dochodu jak np. podział dochodu w naturaliach i gotówce, wyłącznie w gotówce, wydawanie okresowych lub gwarantowanych zaliczek itp., a więc jest systemem, który może odpowiadać poważnej większości spółdzielni,
— umożliwia uelastycznienie wysokości opłaty za pracę w zależności od wyników gospodarczych spółdzielni, co jest niezmiernie istotne ze względu na obecny stan organizacyjny naszych spółdzielni. Różnice w wielkości spółdzielni, w wielkości produkcji i towarowości gospodarstw zespołowych, stopniu zmechanizowania prac itp. nie pozwalają na masowe wprowadzenie jakiejś stałej wzorcowej opłaty za pracę — do czego w rezultacie dążyliby członkowie spółdzielni,
— nie wprowadza ryzyka ewentualnego braku pokrycia należności za pracę i konieczności naruszenia zespołowego majątku, co może zaistnieć przy zastosowaniu stałej, z góry określonej opłaty za pracę.

Przyjęto konieczność różnicowania wyceny pracy w zależności od ponoszonego wysiłku, wymaganych kwalifikacji oraz ważności danej pracy dla zespołowego gospodarstwa. Jednocześnie uwzględniono sugestie spółdzielców, aby ze względu na jednakowe w zasadzie ich kwalifikacje nie wprowadzać zbyt dużej rozpiętości w wycenie pracy.

Stosując powyższe kryteria podzielono podstawowe prace w produkcji roślinnej na 4 grupy. Za podstawę do opłaty przyjęto prace, które może wykonać każdy spółdzielca. Zaliczono je do II grupy opłat. Prace cięższe i trudniejsze zaliczono odpowiednio do III i IV grupy, a prace lekkie — do I grupy (tab. 1).

Tabela 1

Rodzaj prac zaliczonych do odpowiednich grup opłat

I grupa	II grupa	III grupa	IV grupa
	Prace ręczne		
Krajanie ziemniaków, przebieranie ziemn., reperacja worków	sadzenie ziemniaków, przecinka buraków, kopienie siana, podawanie siana na wozy, wiązanie zbóż, podawanie zboża na wozy	nakładanie obornika na wozy, siew koniczyn, kopanie ziemniaków, ogławianie buraków	siew azotniaku, koszenie, praca warstwownika na stercie zboża,
	Prace sprzężajne		
przetrząsanie siana, grabienie ściernisk	podorywka, kultywatorowanie, siew (pomoc), ogławianie buraków	orka średnia, siew (prowadzący siewnik), koszenie, wożenie zbóż z układaniem, kopanie ziemniaków	orka koniczynisk
	Prace traktorowe		
	podorywka, włókowanie	orka średnia, podorywka z bronowaniem, siew zbóż, kopanie ziemniaków, wyorywanie buraków	orka głęboka z przedpłużkiem, orka łąk, orka średnia z bronowaniem, przecinka buraków, zbiory zbóż kombajnem

Rozpiętość w grupach opłat wynosi od 0,8 do 1,4 dniówki obrachunkowej. Najwięcej prac jest zaliczonych do II i III grupy opłat (1,0 i 1,2 dniówki obrachunkowej).

Przewidziana wysokość opłaty odnosi się do ilości pracy, jaką może wykonać przeciętnie silny i zdolny spółdzielca w ciągu 8 godzin. Stąd też i wzorcowe normy zostały opracowane dla czasu 8 godzin. Przyjęcie tej wysokości za podstawę dla wysokości wzorcowych norm i wyceny

pracy w dniówkach obrachunkowych nie oznacza, że jest zalecany spółdzielniom 8-godzinny dzień pracy. Czas trwania pracy w poszczególnych okresach roku ustala spółdzielnia w regulaminie wewnętrznym.

Jest ona tylko w pewnym sensie umownym wskaźnikiem (można było wziąć na podstawie 6 czy 10 godzin) pomocniczym dla ustalenia zasad akordowej opłaty za pracę, chociaż ma ona także swoje uzasadnienie w niektórych przypadkach np. w spółdzielniach dysponujących nadmiarem siły roboczej, podmiejskich oraz posiadających dużą ilość młodzieży.

Spółdzielnie w oparciu o przedstawione grupy opłat oraz o przystosowane do miejscowych warunków wzorcowe normy będą mogły wprowadzić akordową opłatę pracy, tzn. opłatę w dniówkach obrachunkowych za wykonanie jednostki pracy np. za orkę 1 ha, przecinkę 1 ara buraków, wymłócenie 1 q zboża. W przypadku niemożności znormowania danej pracy (np. trudności szczegółowego wymierzenia ilości wykonanej pracy, trudności techniczne niezawinione przez pracującego itp.), spółdzielnia może stosować godzinową opłatę pracy, biorąc za podstawę przedstawione 4 grupy opłat. Wówczas za godzinę pracy należącej do I grupy opłat należy zaliczyć 0,10, do II — 0,125, do III — 0,15 i do IV — 0,175 dniówek obrachunkowych.

Traktorzysta i kombajner — jako osoby nie tylko wykonujące określone prace, ale także posiadające wyższe kwalifikacje aniżeli przeciętny spółdzielca oraz ponoszące odpowiedzialność za przydzielone im maszyny — poza podstawową opłatą, wynikającą z ogólnego systemu opłaty pracy, otrzymują dodatkową, według następujących zasad:

a) za ciągłość pracy na traktorze: po trzech latach — 3%, a za każdy następny rok dodatkowo po 1% od ilości wypracowanych dniówek obrachunkowych.

b) za odpowiedzialność za przydzielony sprzęt: za gotowość traktora (kombajnu) do pracy — 10% oraz za gotowość maszyn towarzyszących — 5% od ilości wypracowanych w danym dniu dniówek obrachunkowych.

Przed opracowującymi projekt stanęło zagadnienie, czy przy wycenie pracy należy wziąć za podstawę stopień wykonania normy dziennej czy też akord.

Opłata za wykonanie normy ma ten walor, że teoretycznie rzecz biorąc, można zastosować progresywną opłatę za część pracy wykonaną ponad normę oraz żądać od pracującego wykonania normy. Sposób ten napotyka jednak w praktyce na poważne trudności:

— „norma" jest w naszych warunkach nieprzyjemnie brzmiącym słowem dla chłopów,

— spółdzielcy będą dążyli do zaniżania norm, aby uzyskać jak największą opłatę za część pracy wykonaną ponad normę — płaconą progresywnie,

— jeśli wprowadziłoby się progresywną opłatę za przekroczenie normy, to należałoby zmniejszyć progresywnie opłatę za tę część, której brakuje do wykonania pełnej normy, co nie byłoby możliwe do wprowadzenia w naszych spółdzielniach.

Na ogół spółdzielcy wysuwali sugestie, aby zastosować akord, który jest prosty i zrozumiały dla każdego pracującego. Bowiem znając z góry wysokość opłaty za jednostkę miary, pracujący może sam, przemnażając ją przez ilość wykonanych jednostek pracy, wyliczyć dokładnie opłatę.

Ponadto nie trzeba ustalać kilku norm dziennych dla danej pracy, jeśli występuje ona w okresach o różnej długości dnia roboczego, jak np. w przypadku młocki w lecie, na jesieni i w zimie.

Projekt wzorcowych norm opracowano dla podstawowych prac z zakresu produkcji roślinnej. Oddzielnie zestawiono normy pracy ręcznych i sprzężajnych oraz oddzielnie normy prac traktorowych. Wykazane czynności zostały zestawione w kolejności ich występowania w gospodarstwie rolnym. Dla lepszego scharakteryzowania normowanych prac podano typ ciągnika, rodzaj narzędzi i maszyn, ich szerokość roboczą oraz liczbę ludzi i koni. Przy ustalaniu norm brano pod uwagę różnorodne warunki pracy. Przy czynnościach, w których ilość pracy jest uzależniona od wydajności narzędzi lub maszyny, a inne czynniki odgrywają mniej istotną rolę, ustalono jedną wysokość normy (np. przy czyszczeniu nasion strączkowych na żmijce). Natomiast przy czynnościach, gdzie obok wydajności maszyn decydującą rolę odgrywają inne czynniki, np. zwięzłość gleby, stopień zachwaszczenia upraw itp. wprowadzono dwie, a nawet trzy wysokości norm dla danej pracy. (niekorzystne (a), średnie (b) i korzystne (c) warunki pracy).

Przy opracowaniu wzorcowych norm starano się tak je ustawić, aby były bliskie przeciętnym warunkom gospodarowania ogółu spółdzielni w kraju. Normy prac traktorowych i sprzężajnych, ze względu na stosunkowo duże rozdrobnienie pól w poważnej części naszych spółdzielni, są raczej zaniżone, ale równocześnie i elastyczne, gdyż została wprowa-

Tabela 2

Prace sprzężajne i ręczne

Lp.	Rodzaj czynności	Grupa opłat	Narzędzia maszyny szerokość robocza	Liczba ludzi	Liczba koni	Jedn. miary	Wzorcowa norma 8-godzinna			Opłata za jedn. miary[1])
							a	b	c	
8	Orka średnia (głęb. 20 cm)	III	pług:							
			1-skibowy	1	2	ha	0,40	0,50	0,60	
			2-skibowy	1	3—4	ha	0,75	0,90	1,05	
28	Siew nawozów mineralnych siewnikiem									
	azotniaku	III								
	pozostałych	II	szerokość:							
			2 m	1	2	ha	3,00	3,50		
			2,5 m	1	2	ha	3,80	4,30		
			3 m	1	2	ha	4,50	5,00		
30	Siew ręczny:									
	koniczyny i traw	III		1		ha		2,20		
	seradeli	III		1		ha		2,50		

[1]) Rubrykę „Opłata za jednostkę miary", wypełniają spółdzielnie

Tabela 3

Prace traktorowe

Lp.	Rodzaj czynności	Grupa opłat traktorzysty	Typ ciągnika	Narzędzia-maszyny, szerokość robocza	Jedn. miary	Wzorcowa norma 8 godz.			Liczba zaczepowych	Grupa opłat zaczepowych	Opłata za jedn. miary
						a	b	c			
3	Orka średnia (20 cm)	III	Ursus C325 Zetor 25 Ursus 45 Zetor 35	pług zawieszany PZ-1 (0,60)	ha	1,50	1,80	2,10	—	—	
				pług zawieszany PZ-3, zaczepiany PC-1, talerzowy PTZ-3 (0,90 m)	ha	2,40	2,80	3,20	—	—	
			Mazur	pług zaczepiany PC-1, talerzowy PTC-5 (1,20 m)	ha	3,40	4,00	4,50	—	—	
21	Sadzenie ziemniaków	III	Ursus C325 Zetor 25	Sadzarka 2 rzędowa	ha	2,00	2,50		1	II	

dzona możliwość ewentualnej korekty celem dostosowania ich do potrzeb każdej spółdzielni. Ustalając normy dla przeciętnych warunków, przyjęto organizację pracy, która najczęściej występuje w naszych spółdzielniach. W projekcie uwzględniono również agregatowanie maszyn i narzędzi w zależności od stosowanej siły pociągowej żywej i mechanicznej. Dla wykorzystania mocy ciągników przewidziano potrzebę stosowania niektórych szczepów maszyn dla równoczesnego wykonania jednego lub dwóch zabiegów agrotechnicznych (np. łączenie 2 siewników po 2,5 m, orka z równoczesnym bronowaniem itd.).

Sposób tabelarycznego ujęcia projektu grup opłat i wzorcowych norm w produkcji roślinnej jest zilustrowany na przykładzie kilku prac ręcznych i sprzężajnych oraz traktorowych w tabelach 2 i 3.

W celu udostępnienia projektowanych zasad zaliczania dniówek obrachunkowych za pracę w hodowli wszystkim spółdzielniom niezależnie od wielkości pogłowia zespołowego i organizacji pracy — opłatę pracy uzależniono od wykonywanych czynności i osiągniętych wyników produkcyjnych. Podobnie były opracowane wzorcowe zasady zaliczania dniówek obrachunkowych wydane przez Ministerstwo Rolnictwa w 1955 r. Wiele

spółdzielni przyjęło te zasady i z powodzeniem je stosowało. Stąd też zasadnicze zmiany wprowadzone w nowym projekcie dotyczą raczej samej wysokości opłat aniżeli ogólnych zasad zaliczania dniówek obrachunkowych większości spółdzielni posiadających stosunkowo rozwiniętą hodowlę zespołową — są to raczej gospodarstwa starsze, które wprowadziły już pewne najprostsze urządzenia usprawniające pracę w hodowli, a ponadto posiadające już wykwalifikowanych (w pewnym sensie) oborowych czy chlewmistrzów, którzy obecnie są w stanie obsłużyć znacznie więcej zwierząt aniżeli przewidywały normy w poprzednich zaleceniach — jeden człowiek (warunek: mężczyzna) obsługuje 20—30 sztuk bydła, przy czym sam doi 16—18 krów, podczas gdy wysokość poprzednio zalecanej normy była o około 50% niższa. Stąd też spółdzielnie z reguły przydzielały pracującym większą ilość zwierząt do obsługi oraz zmniejszały wysokość opłaty od jednostki.

Spółdzielnie posiadające niewielką hodowlę odchodziły od ogólnych zasad opłaty stosując raczej ryczałt dzienny lub miesięczny za całość prac jedynie pozostawiając niekiedy przy hodowli bydła opłatę „od 100 l udojonego mleka", zresztą zawsze wyższą, aniżeli przewidywał wzorzec.

Projektowane zasady zaliczania dniówek obrachunkowych zostały opracowane dla przeciętnych warunków. Oparto się na doświadczeniach spółdzielni posiadających średnią wielkość pogłowia zespołowego (np. 30—50 sztuk bydła, około 100 sztuk trzody chlewnej) oraz typowe budynki inwentarskie z elementarnym wyposażeniem pomieszczeń (parniki, doprowadzenie wody itp.).

W związku z tym z pewnością zaistnieje potrzeba w poszczególnych spółdzielniach dostosowania projektowanej opłaty do miejscowych warunków pracy.

Przy opracowywaniu wysokości opłaty w hodowli starano się w maksymalnym stopniu uwzględnić następujące wskaźniki:

— czas trwania pracy,
— specjalne warunki pracy — odmienne niż w innych działach produkcji rolnej, np. obowiązek codziennej bytności przy pracy (nawet w dni świąteczne), wczesnego wychodzenia do pracy itp.
— większa, aniżeli w innych działach osobista odpowiedzialność za wyniki produkcyjne,
— zachowanie właściwych proporcji w zarobkach pracujących w hodowli i w innych działach produkcji,
— zachowanie prawidłowych proporcji między opłatą pracy a wartością uzyskanej produkcji.

W tabeli 4 są przykładowo podane zasady zaliczania dniówek obrachunkowych pracującym w hodowli bydła.

Zastosowanie projektowanych zasad opłaty pracy w hodowli wymaga spełnienia podstawowego warunku — stałej obsługi zwierząt. W przypadku zmieniającej się obsługi zwierząt projekt ten nie ma racji bytu, gdyż jednorazowe opłaty za tzw. wyniki produkcyjne nie noszą charakteru nagród czy premii, a wchodzą w skład podstawowej opłaty za pracę. Zastosowanie formy uzależniającej część podstawowej opłaty od uzyskanych wyników produkcyjnych ma być tylko dla pracujących bodźcem do starań o osiągnięcie jak najlepszych efektów.

Tabela 4

Zasady zaliczkowania dniówek obrachunkowych pracującym w hodowli bydła

Wyszczególnienie podstaw do opłaty	Zalicza się dniówek obrachunkowych	
	miesięcznie	jednorazowo
1. Przy obsłudze krów i zacielonych jałówek		
a) za karmienie (z przygotowaniem pasz w oborze, pojenie, w lecie pasienie itp.) za każdą sztukę	0,60	
b) za czyszczenie krów, stanowisk, ścielenie ściółki, utrzymywanie czystości w oborze (za każdą szt.)	0,40	
c) za każde 100 litrów wydojonego mleka		0,70
d) za każde cielę (od 2 do 3 tyg.) oddane do sprzedaży		2,00
e) za każde cielę (4—6 tyg.) oddane do chowu własnego		5,00
2. Przy obsłudze młodzieży		
a) za wszystkie czynności przy 1 szt.	0,70	
b) za każdą odchowaną jałówkę użytkową po wystąpieniu oznak cielności		5,00
c) za każdą odchowaną jałówkę hodowlaną oddaną po wystąpieniu oznak cielności lub byczka hodowlanego		10,00
d) za każdego sprzedanego bukata przy wadze 300 kg		4,00
3. Za obsługę buhaja	4,00	

Dla prac rzemieślników zatrudnionych w spółdzielni nie ustalono wzorcowych norm a godzinową opłatę pracy, stosując jednak zróżnicowanie wysokości opłaty w zależności od posiadanych przez pracującego kwalifikacji:

I tak za 1 godzinę pracy zalicza się dniówek obrachunkowych:

1. Uczniom wykonującym prace pomocnicze pod nadzorem — 0,10
2. Pomocnikom i przyuczonym pracownikom — 0,125
3. Wykwalifikowanym rzemieślnikom z dyplomem czeladniczym — 0,15
4. Wykwalifikowanym rzemieślnikom z dyplomem mistrzowskim — 0,175

Opłata pracy funkcyjnych i pracowników administracyjnych jest całkowicie lub w dużym stopniu związana z zakresem ich obowiązków.

Np. brygadier polowy za całokształt wykonywanych czynności należących do jego funkcji otrzymuje dniówek obrachunkowych:

1) od każdej zatrudnionej osoby przez cały dzień — 0,02
2) od każdego ciągnika czynnego w danym dniu w produkcji polowej — 0,10

W zależności od rozmiarów prac organizacyjnych, liczby ludzi i wyposażenia technicznego brygadier bierze bezpośrednio udział w pracach polowych, bądź jest całkowicie od nich zwolniony.

Na przykład: samodzielny księgowy za pełnienie czynności, przewidzianych instrukcją Krajowej Rady Spółdzielczości Produkcyjnej z dnia 3 lipca 1959 r. otrzymuje miesięcznie dniówki obrachunkowe:

1. W zależności od powierzchni użytków rolnych:

do 100 ha	—	5,0
100—200 ha	—	10,0
200 i więcej	—	15,0

2. Od każdego 1 000 zł przychodów pieniężnych:

z produkcji polowo-łąkowej	0,2
z produkcji ogrodniczej, zwierzęcej, ubocznej oraz usług	0,3

Za terminowe i prawidłowe sporządzanie bilansu księgowy otrzymuje dodatkową i jednorazową opłatę w wysokości 10% dniówek obrachunkowych zaliczonych mu w ciągu roku.

W spółdzielniach dużych, gdzie istnieje potrzeba zatrudnienia pracownika pomocniczego — samodzielny księgowy otrzymuje 60—70%, a pomoc księgowego 30—40% wynagrodzenia w dniówkach obrachunkowych wynikających z wyżej podanych zasad.

W spółdzielniach małych, gdzie napotyka się na trudności w zaangażowaniu odpowiedniego fachowca, przejściowo powierza się funkcję księgowego jednemu z członków spółdzielni. Księgowy prowadzący księgowość pod kierownictwem instruktora rachunkowości otrzymuje miesięcznie dniówki obrachunkowe:

1. W zależności od powierzchni użytków rolnych:

do 100 ha	—	4,0
100—200 ha	—	7,0
200 i więcej ha	—	10,0

2. Od każdego 1 000 zł przychodów pieniężnych:

z produkcji i usług	0,2

Jest sprawą jasną, że omówione powyżej ogólne zasady zaliczania dniówek obrachunkowych odpowiadając większości naszych spółdzielni produkcyjnych nie mogą rozwiązywać szeregu problemów wybitnie związanych ze specyfiką niektórych gospodarstw zespołowych. Wydaje się, że dla tych przypadków trzeba szukać innych, niekiedy bardzo różnorodnych, form opłaty pracy.

Jednym z takich problemów jest trudność wykorzystania w pełni tego systemu opłaty pracy w przypadku występowania braku siły roboczej w okresach spiętrzenia się prac polowych, który bywa jeszcze niekiedy spotęgowany przez konkurencyjne zapotrzebowanie na siłę roboczą ze strony okolicznych chłopów gospodarujących indywidualnie. Chłopi ci w okresach natężenia prac są gotowi płacić najemnikom wysokie stawki pieniężne, czego nie zapewni system opłaty pracy w dniówkach obrachunkowych. Stąd też zapewne wynikają fakty, że niekiedy domownicy członków, szczególnie młodzież, zamiast brać udział w pracach zespołowych, idą do pracy w gospodarstwach indywidualnych. W praktyce te sprawy nie zawsze mogą być rozwiązane przez wewnętrzny regulamin spółdzielni, natomiast może zdać egzamin wprowadzenie bodźców material-

nych. W tych przypadkach, aby nie dopuścić do strat w produkcji, spółdzielnie muszą mobilizować wszystkich członków i ich domowników do wzmożonego udziału w pracach zespołowych stosując bądź dodatkowe opłaty w gotówce, naturaliach czy dniówkach obrachunkowych, bądź też wprowadzając inne atrakcyjne formy opłaty pracy, jak np. opłata pieniężna dla młodzieży. Formy te jednakże nie mogą być stosowane mechanicznie, ale muszą odpowiadać wewnętrznym potrzebom każdej poszczególnej spółdzielni.

Innym z problemów jest możliwość zastąpienia systemu opłaty pracy w dniówkach obrachunkowych opłatą pieniężną realizowaną raz lub nawet dwa razy w miesiącu. Aczkolwiek istnieje w kraju kilkanaście spółdzielni, które realizują podział dochodu wyłącznie lub prawie wyłącznie w gotówce, to jednakże w pozostałych część naturalna dochodu podzielnego odgrywa poważną rolę jako źródło pasz dla dość rozwiniętego inwentarza przyzagrodowego (nota bene — dającego poważne i stałe przychody pieniężne). Dlatego też poważna większość spółdzielni nie jest zainteresowana nie tylko w przechodzeniu na pieniężną opłatę pracy, ale i także w wypłacaniu stałych miesięcznych zaliczek. W tych warunkach opłata pieniężna może mieć jedynie większe znaczenie dla młodzieży (dążność do uniezależnienia się od rodziców), naturalnie pod warunkiem, że rodzice, jako statutowi członkowie posiadający głos decydujący — wyrażą swoją aprobatę.

Dlatego też wydaje się słuszne sugerowanie spółdzielniom, aby przynajmniej domownikom członków, a szczególnie młodzieży, była wypłacona w gotówce wartość wypracowanych dniówek obrachunkowych i realizowana w postaci miesięcznej wypłaty z ewentualnym wyrównaniem przy podziale dochodu.

Podany system opłaty za pracę wyrażony w dniówkach obrachunkowych nie tylko nie przeszkadza wprowadzaniu pieniężnej opłaty za pracę, ale jest na razie jedyną realną podstawą do wyliczenia wielkości opłaty za wykonanie poszczególnych prac.

Opierając się na wycenie pracy w dniówkach obrachunkowych, tzn. na ilości zaliczonych dniówek obrachunkowych za jednostkę miary danego rodzaju pracy oraz na średniej wartości dniówki obrachunkowej z kilku ostatnich lat, można określić wysokość opłaty pieniężnej, jaką może stosować spółdzielnia w danych warunkach. Np. jeśli za 1 ha orki średniej (końmi) spółdzielnia zaliczała 2,4 dniówki obrachunkowej, a jej średnia wartość z czterech ostatnich lat wynosiła 42 zł, to za 1 ha tejże orki należy płacić gotówką 100,80 zł.

Jeśli w końcu roku okaże się, że spółdzielnia uzyskała więcej gotówki do podziału dochodu, to może ona bądź rozdzielić nadwyżkę pomiędzy pracujących — proporcjonalnie do ich zarobków — bądź też część lub całość tej nadwyżki przeznaczyć na rezerwę dla dopłaty w latach o mniejszych dochodach. Gromadzenie rezerwy gotówkowej ma olbrzymie znaczenie przy wprowadzeniu pieniężnej opłaty za pracę i dlatego w pierwszych latach stosowania tego sposobu ta umowna (średnia) wartość dniówki obrachunkowej winna być raczej zaniżana aniżeli zawyżana. Łatwiej, bowiem jest dopłacić w końcu roku aniżeli nie móc zrealizować zobowiązań z tytułu wynagrodzenia za pracę.

СТЕФАНИЯ ПАСЬКО
Институт экономики сельского хозяйства
Варшава

ПРИНЦИПЫ ОПЛАТЫ ТРУДА В ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ FARMS

Резюме

Автор рассматривает и подвергает анализу следующие вопросы: процесс изменения системы оплаты трудодня; принцип оплаты труда, применяемый в польских производственных кооперативах; проект новых принципов начисления трудодней работникам растениеводства, животноводства, ремесленникам, а также должностным и административным работникам; некоторые проблемы перехода к денежной оплате труда.

STEFANIA PAŚKO
The Institute of Agricultural Economics
Warsaw

FRINCIPLES FOR THE PAYMENT OF LABOUR IN COOPERATIVE FARMS

Summary

The author discusses and analyses the following issues: the transformation process in the system of payment for labour based on the calculation of daywork; the principles for the payment of labour now followed on Polish cooperative holdings; a project to bring up-to-date the principles of calculation of daywork for those working in the production of crops and livestock and for craftsmen and administrative workers; some of the problems of approach to the monetary payment for work.